

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 94(4-11)-21:63:33”15/16”(043)

DUDNICENCO NICOLAE

**ROLUL AGRICULTURII ÎN ECONOMIA ORAȘELOR DIN
ESTUL EUROPEI (RZECZPOSPOLITA ȘI ȚARA MOLDOVEI)
ÎN SECOLELE XVI-XVII**

611.03 ISTORIA UNIVERSALĂ (PE PERIOADE)

Autoreferatul tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU, 2018

**Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Istoria Românilor, Universală și
Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova**

Conducător științific:

1. **COCÂRLĂ Pavel**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, specialitatea 611.03 – Istoria Universală (pe perioade), Facultatea Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova.

Referenți oficiali:

1. **TOMULEȚ Valentin**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Facultatea Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova.
2. **BACALOV Sergiu**, doctor în istorie, conferențiar cercetător, Institutul de Istorie.

Componența consiliului științific specializat:

1. **EȘANU Andrei (Președinte)**, membru titular al AȘM, membru de Onoare al Academiei Române, doctor habilitat în istorie, profesor cercetător, Institutul de Istorie.
2. **XENOFONTOV Ion (Secretar)**, doctor în istorie, lector universitar, Facultatea Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova.
3. **EREMIA Ion**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Facultatea Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova.
4. **EMILCIUC Andrei**, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie.
5. **DAMIAN Victor**, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul Patrimoniului Cultural.

Susținerea tezei va avea loc la 29 iunie 2018, ora 10⁰⁰, în ședința Consiliului științific specializat D 30.611.03 – 03 – Istoria Universală (pe perioade) din cadrul Universității de Stat din Moldova, mun. Chișinău, str. A. Mateevici, 60, MD-2009, Republica Moldova, blocul IV, aula 222.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a CNAA (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expediat la 28 mai 2018.

Secretar științific al Consiliului științific specializat,
XENOFONTOV Ion, doctor în istorie

_____

Conducător științific,
COCÂRLĂ Pavel, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

_____

Autor
DUDNICENCO Nicolae

_____

REPERELE CONCEPTUALE ALE TEZEI

Actualitatea temei. Actualitatea științifică a cercetării problemei abordate în teză își găsește expresie în tentativa noastră de a realiza, sub aspect comparativ, o cercetare consacrată studierii (în baza documentelor și a literaturii accesibile) rolului pe care a avut-o agricultura asupra evoluției economico-sociale a orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII. Deși istoria unor orașe din spațiul examinat de noi este relativ studiată, problema rolului agriculturii asupra economiei urbane în Evul Mediu în partea de Est a continentului european este slab cercetată. Studiarea problemei menționate este actuală deoarece ne permite să evidențiem similitudinile și deosebirile dezvoltării orașelor din estul Europei din punct de vedere economic, caracterul legăturilor economice dintre meșteșugari și agricultori în orașele din țările nominalizate.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Spre deosebire de orașele din vestul Europei, în localitățile urbane din țările din estul continentului, agricultura a continuat să joace în sec. XVI-XVII un rol deosebit de important, – fenomen menționat în lucrările istorice cu caracter general, dar nestudiat detaliat până la momentul de față, – fapt care ne-a determinat să o alegem ca temă de cercetare a tezei ce o propunem.

Până la moment nu dispunem de studii speciale în care ar fi fost analizate detaliat ramurile agriculturii răspândite în orașele din estul Europei și a rolului lor în dezvoltarea acestora. Cercetarea rolului agriculturii în economia orașelor din estul Europei, în secolele XVI-XVII, permite reconstituirea unei imagini mai mult sau mai puțin ample despre evoluția economică a orașelor din această parte a continentului.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul lucrării este de a cerceta ocupațiile agricole ale orașenilor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei și de a stabili locul acestei ramuri în economia orașelor din țările nominalizate în sec. XVI până în ultimul sfert al sec. XVII, adică până la începutul declinului economic în aceste țări. În teza de față ne-am orientat spre soluționarea următoarelor **obiective**: investigarea istoriografiei și a surselor documentare privind rolul agriculturii în economia urbană a Rzeczpospolitei și a Țării Moldovei; studierea factorilor care au determinat menținerea agriculturii în orașele medievale din estul Europei în sec. XVI-XVII; analiza principalelor ramuri ale agriculturii urbane în sec. XVI-XVII în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei; cercetarea litigiilor legate de folosirea terenurilor agricole în orașele din spațiul geografic al celor două țări; investigarea meșteșugurilor legate de prelucrarea produselor agricole (vegetale și animaliere); studierea comerțului interior și exterior cu mărfuri

agricole produse în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII; estimarea rolului agriculturii în sistemul economic al orașelor din arealul cercetat.

Metodologia cercetării științifice. Investigația temei propuse a necesitat aplicarea unei metodologii moderne, bazate pe principii teoretico-științifice. Principiile cercetării în domeniul istoriei – obiectivitatea și istorismul au constituit baza studiului nostru. În teza pe care o prezentăm am utilizat următoarele metode de investigație: metoda comparativă, metoda analizei cantitative, metoda consecutivității cronologice, metoda sincronă, metoda analizei și sintezei, metoda analizei matematice.

Noutatea și originalitatea științifică. În teza pe care o propunem pentru prima dată este abordată complex și sistemic problema rolului agriculturii într-un areal geografic extins – în partea de Est a Europei (Rzeczpospolita și Țara Moldovei) prin introducerea în circuitul științific a unui volum vast de documente în diferite limbi (română, rusă, poloneză, lituaniană, ucraineană, belorusă) nevalorificat în cercetările anterioare.

Studiul pe care îl propunem reprezintă o primă tentativă de analiză în ansamblu a deosebirilor și similitudinilor genezei și evoluției orașelor din estul și vestul Europei – aspect al problemei care permite evidențierea specificului dezvoltării economice a orașelor din estul continentului și, respectiv – a fenomenelor care au generat menținerea pentru o perioadă de durată lungă a agriculturii în sistemul economic al orașelor din această parte a Europei.

Problema științifică importantă soluționată. În cadrul prezentei cercetări au fost stabilite deosebirile formării orașelor în Rzeczpospolita și Țara Moldovei, evidențiate cele mai importante ramuri ale agriculturii care au determinat în cea mai mare măsură evoluția orașelor, analizate drepturile orașenilor asupra terenurilor arabile, comercializarea produselor agricole și a vitelor pe piața internă și externă, cercetate meșteșugurile din orașe legate de agricultură etc.

Semnificația teoretică a lucrării constă în argumentarea științifică a rezultatelor și a concluziilor cercetării în care sunt evidențiate și elucidate principalele aspecte ale rolului agriculturii în sistemul economic al orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII. Materialele introduse în circuitul științific vor contribui la intensificarea studierii istoriei agriculturii în orașele din estul Europei, vor deschide noi direcții de cercetare a istoriei orașelor europene spre sfârșitul Evului Mediu.

Valoarea aplicativă a lucrării. Teza pe care o propunem poate fi utilă cercetătorilor care manifestă interes pentru istoria Evului Mediu, și în special pentru cei ce studiază evoluția economico-socială a orașelor din estul Europei, precum și pentru elaborarea studiilor comparative. Materialele din teză pot fi folosite de specialiștii preocupați de istoria medievală la elaborarea lucrărilor de sinteză, a cursurilor de prelegeri la istoria Țării Moldovei și a

Rzeczpospolitei în Evul Mediu, pot servi drept suport la studierea la diferite niveluri (gimnazial, liceal, universitar) a istoriei naționale și universale.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Am realizat o sinteză diacronică a evoluției economice a orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII.

2. În rezultatul analizei condițiilor pedoclimaterice din Rzeczpospolita și Țara Moldovei am constatat că diversitatea lor a determinat predominarea regională a diferitor ramuri ale agriculturii urbane, acestea condiționând diversitatea meșteșugurilor practicate în orașe.

3. Am subliniat că țările din arealul geografic analizat în teză aveau un grad diferit de urbanizare care în Rzeczpospolita varia de la 10% până la 25%, în timp ce în Țara Moldovei era de 18%.

4. Am demonstrat că pe terenurile din jurul orașelor din țările cercetate se practica pe larg cultivarea cerealelor, creșterea vitelor, viticultura (în special în Țara Moldovei), legumicultura, pomicultura (în special în Țara Moldovei), precum și apicultura.

5. Documentele accesibile ne-au permis să subliniem că cele mai răspândite meșteșuguri legate de prelucrarea produselor vegetale erau morăritul, brutăritul și producerea băuturilor alcoolice.

6. În încheiere am concluzionat că, în perioada examinată în teză, agricultura a avut un rol semnificativ în dezvoltarea economică a orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale investigației au fost implementate prin prezentarea comunicărilor la 5 conferințe științifice naționale și 5 internaționale, precum și prin publicații științifice.

Aprobarea rezultatelor științifice. Teza a fost discutată și aprobată în ședința Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, USM din 12 aprilie 2016, proces-verbal nr. 9 și în ședința Seminarului Științific Specializat de Profil la specialitatea 611.03 – Istoria Universală (pe perioade) din cadrul USM din 20 aprilie 2017, proces-verbal nr.1.

Publicații la tema tezei. Principalele rezultate ale cercetării și-au găsit reflectare în 14 articole științifice, dintre care 9 recenzate și 5 nerecenzate, precum și în 5 rezumate ale comunicărilor de la conferințe științifice, cu un volum total de cca 11 coli de autor.

Volumul și structura tezei. Teza este constituită din Introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări ce însumează 141 pagini de text, bibliografie din 253 de titluri, anexă (glosar).

Cuvinte-cheie. Rzeczpospolita, Țara Moldovei, oraș, agricultură, economie, cereale, vitărit, viticultură, legumicultură, pomicultură, apicultură, meșteșuguri, taxe, comerț, iarmaroace.

CONȚINUTUL TEZEI

Conținutul tezei este structurat în baza scopului și obiectivelor lucrării. În *Introducere* se argumentează actualitatea și importanța problemei abordate, sunt formulate scopul și obiectivele tezei, se specifică cadrul geografic și cronologic al cercetării, se descrie metodologia cercetării științifice, se subliniază noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică importantă soluționată, precum și importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării.

Capitolul I Istoriografia și sursele istorice ale problemei „Rolul agriculturii în economia orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei”, constă din patru paragrafe. În compartimentul respectiv au fost prezentate conceptele expuse anterior de cercetătorii care au abordat problema evoluției orașelor din spațiul analizat de noi în încercarea de a explica cauzele menținerii ocupațiilor agricole ale orășenilor în sec. XVI-XVII.

În **primul paragraf**, consacrat preocupărilor istoriografice privind evoluția și rolul agriculturii în economia orașelor din Rzeczpospolita, sunt analizate principalele lucrări ale cercetătorilor care au studiat istoria orașelor și a relațiilor agrare în Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII. Am menționat că un prim pas în cercetarea dezvoltării agriculturii în orașele din Rzeczpospolita a fost întreprins de cercetătoarea L. V. Razumovskaia în studiul monografic al căreia au fost analizate ocupațiile agricole ale orășenilor din Rzeczpospolita, precum și influența coloniștilor germani asupra economiei orașelor din Rzeczpospolita după răspândirea „Legii germane” sau a „Dreptului de Magdeburg” [1].

În acest paragraf am menționat contribuția semnificativă în cercetarea agriculturii din Rzeczpospolita pe care a avut-o O. E. Ivanova prin studiul consacrat nivelului de dezvoltare a agriculturii în Evul Mediu, concluzionând că agricultura era, în această perioadă, ocupația de bază atât a locuitorilor de la sate, cât și a celor de la orașe [2]. Această opinie a fost împărtășită și de cunoscutul medievist V. A. Iakubskii care a studiat problema proprietății funciare a orășenilor din Polonia și a relațiilor dintre orășeni și șleahță în sec. XIV-XVII, subliniind că majoritatea orășenilor în această perioadă se ocupau cu agricultura [3, p. 75].

Din lucrările accesibile, consacrate preocupărilor agricole ale locuitorilor orașelor din Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII, am stabilit că o bună parte a cercetătorilor au dat preferință studierii cerealelor. Una dintre cele mai valoroase studii în acest sens este, în viziunea noastră, lucrarea istoricului polonez B. Kwiatkowski [4].

Deoarece nu toate orașele din arealul geografic al Rzeczpospolitei se dezvoltau în aceeași măsură, menținerea unor trăsături specifice în evoluția economică a acestora era inevitabilă, fapt care a generat apariția unor studii cu caracter regional. Astfel, problema deosebirilor dezvoltării

social-economice a orașelor din Ucraina de pe malul stâng și malul drept al Niprului, în sec. XVII-XVIII, a fost cercetată într-un studiu special de către E. S. Compan și V. A. Markina [5].

În teză am subliniat că una dintre problemele cercetate insuficient în istoriografie este problema drepturilor orașenilor asupra terenurilor agricole pe care le lucrau. Deoarece în sec. XV în Rzeczpospolita (Polonia Mare, Ucraina, Belorusia) a început fondarea orașelor private drepturile orașenilor în aceste orașe erau, în linii majore, aceleași. În prima jumătate a sec. XVII peste 80% din numărul total al orașelor din Ucraina erau private; ele aparținând feudalilor și Bisericii (atât celei catolice, cât și celei ortodoxe) [6, p. 285]. Cele mai mari orașe private în Belorusia erau: Sluțk, Klețk, Nesvij, Shklov și Kopâsi [7, p. 64]. Analizând acest subiect, A. P. Grițkevici sublinia că proprietarul orașului transmitea „pentru veșnicie” pământul pe care era situat orașul, precum și terenurile din jurul lui, dar atât orașul, cât și terenurile afiliate rămâneau proprietate a lui. Pământul era dat în posesie comunității urbane de către proprietar cu condiția îndeplinirii anumitor prestații [7, p. 43].

Problema drepturilor orașenilor din Lituania și a relațiilor lor cu administrația orașelor a constituit obiectul de studiu al cercetătorului A. Baliulis. Analizând drepturile locuitorilor orașului Merkinės, autorul a stabilit că locuitorii urbei se bucurau doar de dreptul de moștenire a grădinilor și pajiștilor, precum și de dreptul de a prinde pește în râul Neman [8, p. 3].

Analiza istoriografiei consacrate evoluției economice a orașelor din Rzeczpospolita în Evul Mediu se încheie în teză cu studiul cercetătorului Norman Davies [9] în care sunt analizate cele mai importante evenimente și fenomene din Istoria Poloniei (care au influențat într-o anumită măsură evoluția economică a țării) începând cu sec. XI-XII până în anul 1795, an în care Prusia, Austria și Rusia au realizat cea de a treia împărțire a Poloniei, eveniment după care Polonia încetează de a mai figura ca stat independent.

În general, cercetătorii, care au studiat evoluția economică a orașelor din Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII, au analizat doar tangențial unele aspecte ale preocupărilor agricole ale orașenilor, fără să analizeze însă, în mod special, rolul agriculturii în sistemul economic al orașelor în perioada analizată în teză.

În **paragraful al doilea** consacrat preocupărilor istoriografice privind rolul agriculturii în economia orașelor din Țara Moldovei în sec. XVI-XVII am menționat că unele aspecte abordate în teza ce o propunem au fost tratate și analizate parțial de către marii istorici români din perioada interbelică.

Astfel, în studiul „Negotul în trecutul românesc” N. Iorga a menționat importanța economică a comerțului realizat într-un șir de orașe ale Țării Moldovei (Roman, Botoșani, Suceava, Iași etc.), a studiat regimul vamal în Evul Mediu al Țării Moldovei în comerțul cu

Polonia, comerț axat în primul rând pe vânzarea boilor [10, p. 74-79]. N. Iorga nega apariția unui comerț propriu odată cu formarea orașelor afirmând că „Negoțul intern a fost deșteptat și întărit numai prin alcătuirea unei bogate clase de boieri ...” [10, p. 66-67].

O contribuție deosebită la cercetarea economiei orașelor Moldovei medievale a adus P. P. Panaitescu, care în studiul intitulat „Comunele medievale în Principatele Române”, a tratat unele aspecte ale rolului ocoalelor, hotarelor și moșiilor orașenilor, concluzionând că „Vechile orașe din Principatele Române erau, deci, niște moșii mari, cu centru urban, dar și cu exploatare agricolă în jur” [11, p. 123]. Referindu-se la problema ocoalelor orașelor, P. P. Panaitescu scria următoarele: „Existența unor ocoale cu sate în jurul târgurilor arată că, la origine, aceste centre nu erau niște simple posturi de pază, ci domeniul cu proprietățile șefului văii” [11, p. 147].

În perioada postbelică, atât în Republica Moldova, cât și în România au apărut lucrări de valoare în care sunt cercetate diverse aspecte ale istoriei orașelor din Moldova în perioada medievală. Ne referim în primul rând la lucrarea lui Constantin C. Giurescu în care autorul a tratat problema formării târgurilor moldovene, a unor aspecte din istoria comerțului în târguri, relațiile dintre orașe și domnie până la mijlocul sec. XVI etc. [12]. În viziunea lui Constantin C. Giurescu trăsătura esențială a orașelor din Țara Moldovei a fost „lipsa zidurilor înconjurătoare”, fapt care a favorizat menținerea agriculturii în economia orașelor [12, p. 96].

Analizând ocupațiile de bază ale orașenilor, Constantin C. Giurescu a ajuns la concluzia că „Elementul social esențial îl constituie însă în primul rând **meșteșugarii** și apoi **negustorii** propriu-ziși” [12, p. 174].

De o importanță deosebită pentru teza noastră a fost lucrarea istoricilor români Șt. Olteanu și C. Șerban, care au analizat evoluția meșteșugurilor în orașele Moldovei medievale, cele mai răspândite fiind, în viziunea autorilor, meșteșugurile legate de prelucrarea pieilor, țesutul și prelucrarea țesăturilor, precum și meșteșugurile alimentare [13].

Dintre alte lucrări de valoare, apărute în această perioadă, menționăm lucrarea de sinteză consacrată dezvoltării economice a Țării Moldovei până la 1812, realizată de savanții de la AȘ a RSSM. Un interes deosebit pentru tema tezei noastre prezintă Capitolul XVI (p. 131-266) în care este cercetat comerțul interior și de tranzit în orașele țării, legăturile comerciale cu orașele Poloniei etc. [14]. În acest context, menționăm, de asemenea, și contribuția cercetătoarei E.M. Podgradskaia la studierea legăturilor comerciale ale Țării Moldovei cu țările vecine [15; 16].

Interesul deosebit al cercetătorilor pentru istoria orașelor din Țara Moldovei în perioada medievală s-a materializat și prin publicațiile altor studii de valoare, dintre care evidențiem monografia realizată de A. Eșanu consacrată istoriei Chișinăului din cele mai vechi timpuri până la începutul sec. XIX [17]; studiul monografic al cercetătoarei A. Felea consacrat istoriei Sorociei

[18]; ale lui P. Cocârlă, în care sunt analizate ocupațiile agricole ale orășenilor [19; 20], precum și articolul cercetătoarei L. Zabolotnaia, în care a fost analizat coraportul principalelor ramuri agricole în economia urbană a Moldovei în perioada medievală etc. [21].

Istoria orașelor din țările Europei Centrale și de Est în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea) a fost cercetată într-un studiu recent al istoricului român L. Rădvan. În monografia sa autorul a studiat, sub aspect comparativ, mai întâi orașele din regatul Poloniei, iar apoi – a celor din Țara Românească și Moldova. Analizând situația economică a orașelor din Polonia, autorul a concluzionat că între economia orașelor mari și a celor mici existau diferențe semnificative, și că orașele mici „se bazau mult pe agricultură” [22, p. 42]. În lucrare mai sunt cercetate astfel de probleme majore pentru economia urbană ca: influența satelor din împrejurimi asupra economiei orașelor, structura socială a populației etc. În viziunea lui L. Rădvan comerțul a reprezentat baza economiei orașelor din Moldova [22, p. 450].

Dintre ultimile realizări în cercetarea istoriei orașelor medievale din Țările Române menționăm volumele IV și V ale ultimei ediții de sinteză a Istoriei Românilor (vol. IV – 2001 [23] și vol. V – 2012 [24]), în care sunt analizate ramurile economiei urbane (în special agricultura și comerțul), evoluția numărului populației din așezările urbane etc.

În încheierea paragrafului consacrat preocupărilor istoriografiei privind rolul agriculturii în sistemul economic al orașelor din Țara Moldovei în sec. XVI-XVII am concluzionat că deși cercetătorii istoriei orașelor au remarcat că una dintre ocupațiile orășenilor era agricultura, problema rolului acestei ramuri în viața orășenilor n-a constituit deocamdată obiectul unui studiu special, fapt care ne-a determinat să alegem această problemă ca temă de cercetare în teza pe care o propunem.

În **paragraful al treilea**, am analizat sursele accesibile, în baza cărora a fost posibilă realizarea tezei. Ținând cont de diversitatea lor, am considerat necesară analiza separată a surselor referitoare la istoria orașelor din Rzeczpospolita și la cele din Țara Moldovei. Cercetarea rolului agriculturii în orașele din Rzeczpospolita a fost realizată în baza surselor din culegerile de documente publicate referitor la orașele din arealul studiat: Brest, Vilnius, Grodno, Vitebsk, Kiev, Liov, Cracovia, Varșovia, Poloțk, Luțk, Slonim ș.a.

Reieșind din veridicitatea, valoarea și importanța informației pe care o dețin, sursele disponibile folosite la cercetare au fost împărțite în următoarele categorii:

a) *Actele oficiale emise de cancelaria domnească*, care conțin informații utile despre daniile din hotarele târgurilor făcute unor slujbași „pentru dreaptă și credincioasă slujbă”, prețurile la vânzarea-cumpărarea produselor vegetale și animaliere, a suprafețelor de vii și livezi din hotarele târgurilor, litigii funciare ale târgoveților etc.

b) *Cărți* regale în care se stabileau taxele la vânzarea vitelor, zilele de iarmaroc și târg în orașe, se acorda orașelor „Dreptul de Magdeburg”, precum și unele scutiri ale orașenilor, cărți în care se confirma statutele breslelor etc.

c) *Actele* judecătoriilor orășenești referitor la litigiile funciare ale locuitorilor, la furtul vitelor mari cornute, la schimburile și împărțirea terenurilor funciare ale moștenitorilor etc.

d) *Actele* de vânzare-cumpărare a terenurilor, a vitelor, a pomilor fructiferi, acte care reglementau modul de folosire a apei pentru mori ș.a.

e) *Notele* călătorilor străini care au vizitat orașele din Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII și care conțin informații suplimentare referitor la varietatea culturilor agricole și a pomilor fructiferi, prețurile la care erau vândute produsele agricole în diferite orașe din Rzeczpospolita, precum și despre ocupațiile auxiliare ale orașenilor. La folosirea informațiilor călătorilor străini am ținut cont de proveniența autorilor, caracterul subiectiv al informațiilor, durata staționării călătorilor în orașele pe care le-au descris etc.

În ceea ce privește sursele folosite pentru cercetarea rolului agriculturii în economia orașelor din Țara Moldovei în sec. XVI-XVII, acestea au fost depistate din colecțiile documentelor publicate, dintre care cele mai importante sunt: DRH (Documenta Romaniae Historica). A. Moldova; Documente privitoare la istoria orașului Iași; Documente Bucovinene; MEF (Moldova în epoca feudalismului); Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388-1918 ș.a.

În cadrul analizei problemei de bază abordate în teză am acordat o deosebită atenție informațiilor ce se conțin în lucrarea „*Descrierea Moldovei*” a ilustrului cărturar al neamului – D. Cantemir, ultima ediție a căreia, însoțită cu note și comentarii ample, a ieșit de sub tipar grație eforturilor depuse de cunoscuții medievaliștii Andrei și Valentina Eșanu [25]. Din opera lui D. Cantemir aflăm despre rodnicia pământului din Țara Moldovei [25, p. 181]; despre calitatea vinurilor de la Cotnari, Huși și Odobești [25, p. 182]; despre numărul oilor exportate în unii ani pentru bucătăria sultanului [25, p. 185], precum și opinia lui D. Cantemir referitor la apariția orașelor Moldovei medievale [25, p. 154] etc.

Informații prețioase conțin și *notele călătorilor străini* (publicate în colecția intitulată „Călători străini despre Țările Române”) care s-au referit la cele mai diverse aspecte ale orașelor din Țara Moldovei prin care au călătorit ori s-au aflat o anumită perioadă de timp în oraș. Comparând notele de călătorie ale călătorilor care au vizitat orașele din Rzeczpospolita cu notele celor care au călătorit prin orașele din Țara Moldovei în sec. XVI-XVII am ajuns la concluzia că conținutul informațiilor lor despre orașele din țările cercetate în teză, au, de cele mai dese ori, același caracter.

În încheierea acestui paragraf am subliniat că deși sursele folosite la realizarea tezei sunt diverse după caracterul, conținutul și valoarea informației, ele permit, totuși, să studiem în linii majore rolul agriculturii în evoluția orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII.

În **paragraful al patrulea**, sunt formulate concluziile rezultate din analiza istoriografiei problemei și a surselor cercetate, în baza cărora au fost definite scopul și obiectivele tezei.

În Capitolul II. Evoluția orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei am studiat formarea și evoluția orașelor din țările nominalizate, arealul geografic al acestora, evoluția demografică în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII, precum și drepturile orașenilor asupra terenurilor agricole pe care le foloseau.

Analizând procesul formării orașelor în Europa de Est, am menționat că pe măsura dezvoltării forțelor de producție și a separării meșteșugurilor de agricultură, a început procesul formării orașelor – fenomen care a avut loc în sec. XI-XIV. Am subliniat că conform cercetărilor arheologice aproximativ în anul 1000 la Gniezno exista deja o așezare pre-urbană, cu fortificații, piețe și grupuri de meșteri și negustori, așezare care era totodată și sediul unei episcopii [22, p. 26]. În urma studierii procesului de urbanizare în limitele teritoriale ale Poloniei actuale, am constatat că acest proces a avut loc mai intens în Silezia, Polonia Mare și Polonia Mică, adică în regiunile în care se dezvoltau cu succes meșteșugurile și comerțul.

Formarea noilor orașe în Polonia, de altfel ca și pe întreg teritoriul Rzeczpospolitei, a continuat până la sfârșitul sec. XVI, când au început să se manifeste primele semne de decădere economică a acestora.

O atenție deosebită este acordată în teză procesului formării orașelor din Țara Moldovei și a opiniilor cu referință la acest subiect de cunoscuții cercetători ai istoriei orașelor Constantin C. Giurescu [12], P. P. Panaitescu [11], L. L. Polevoi [26], L. Rădvan [22] ș.a. Analiza concepțiilor expuse de autorii nominalizați referitor la timpul formării orașelor ne-a permis să concluzionăm că majoritatea cercetătorilor împărtășesc punctul de vedere conform căruia primele așezări orașenești au apărut în Țara Moldovei în a doua jumătate a sec. XIII – sec. XIV. În ceea ce privește factorii care au contribuit la formarea orașelor, am stabilit că opinia expusă de P. P. Panaitescu conform căreia formarea orașelor se datorează negustorilor „... veniți în special dintre sașii ardeleni” care s-au așezat „în jurul unor mici centre fiscale, militare și administrative, care erau curțile voievozilor și cnezilor înainte de întemeiere” [11, p. 146] n-a fost împărtășită de Constantin C. Giurescu care considera că „formarea orașelor din Țara Moldovei s-a datorat drumului transcontinental: Marea Neagră – Liov, Marea Baltică” [12, p. 58].

În **paragraful al doilea** a fost prezentat arealul geografic al orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei. Am stabilit că arealul geografic al orașelor din Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII, analizate în teză, includea teritoriul actual al Poloniei, Lituaniei, Belorusiei, Ucrainei, Letoniei și teritoriul regiunii Smolensk din vestul Rusiei. Suprafața acestui areal constituia cca 1 mln de km² [27, p. 21]. Arealul geografic al orașelor din Țara Moldovei, în sec. XVI-XVII, este reprezentat de o parte din teritoriul actual al României, al Republicii Moldova și o parte din teritoriul actual al Ucrainei, care nu intra la acea perioadă în componența Rzeczpospolitei. Suprafața acestui areal constituia aproximativ 86 783 de km² [28, p. 17].

În **paragraful al treilea** al acestui capitol am studiat problema evoluției demografice a orașelor celor două țări în sec. XVI-XVII. Analizând acest subiect am stabilit că orașele din arealul geografic al Rzeczpospolitei și al Țării Moldovei se remarcă sub acest aspect prin prezența unui număr mare de orașe mici, cu o populație ce varia în mediu între 600-2 000 de locuitori și prin numărul relativ mic de orașe mari, cu o populație ce depășea 8 000-15 000 de locuitori. Am menționat că Constantin C. Giurescu considera că în sec. XVI-XVII orașul sau târgul din Țara Moldovei nu depășea de la câteva sute până la o mie de gospodării [12, p. 98-99]. Cel mai mare număr de orașe mari îl avea Polonia regală – opt orașe ce aveau un număr mai mare de 10 000 de locuitori: Gdańsk, Cracovia, Liov, Vilnius, Poznań, Elblong, Toruń și Varșovia. Pe teritoriul Ucrainei orașe mari (cu un număr de cca 10 000 de locuitori și mai mult) erau: Kiev, Kameneț-Podolsk, Uman, Belaia Țerkovi, Ostroga. Teritoriul Belorusiei avea cinci orașe mari cu o populație ce depășea 8 000 de locuitori: Poloțk, Vitebsk, Sluțk, Moghiliov și Pinsk. În Țara Moldovei orașe mari, cu un număr al populației mai mare de 15 000 de locuitori, erau: Suceava, Iași, Baia, Galați, Siret.

În **penultimul paragraf** al capitolului sunt studiate drepturile orășenilor asupra terenurilor agricole pe care le prelucrau. Analiza materialului de care am dispus ne-a condus spre concluzia că în orașele din Rzeczpospolita în care a fost stabilit „Dreptul de Magdeburg” orășenii deveneau proprietari ai terenurilor pe care le prelucrau, iar în orașele în care n-a fost stabilit acest drept, proprietar era feudalul.

În Țara Moldovei însă a fost menținut dreptul de proprietar suprem al domnului („*dominium eminens*”), iar locuitorii orașelor erau uzufructuari ai terenurilor de care se foloseau, având obligația de a da domnilor a zecea parte din roadă (zeciuiala) de pe teritoriile agricole de care dispuneau.

În **ultimul paragraf** al acestui capitol, sunt expuse concluziile despre trăsăturile generale ale evoluției orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei.

În *Capitolul III Rolul agriculturii în economia orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei*, sunt analizate ramurile agriculturii practicate de orășeni – cultivarea cerealelor, creșterea animalelor, viticultura, legumicultura, pomicultura, precum și una dintre îndeletnicirile de bază legate de pomicultură – apicultura. În teză am subliniat că dezvoltarea agriculturii, în sec. XVI-XVII, în orașele Europei de Est a fost impulsionată de sporirea numărului populației orășenilor, posibilitatea realizării produselor agricole pe piața internă și externă în condițiile acumulării inițiale a capitalului în țările Europei Occidentale etc.

Primul paragraf al acestui capitol este dedicat rolului agriculturii în economia orașelor din Rzeczpospolita. Documentele de care am dispus atestă că pe terenurile lor orășenii localităților urbane din Rzeczpospolita cultivau pe terenurile lor secara, grâul, orzul, ovăsul și alte culturi agricole. Principala cultură graminee pe terenurile urbane ale Poloniei, Ucrainei, Belorusiei și Lituaniei era **secara**. În sec. XVI-XVII această cultură ocupa 35% din întreaga suprafață a terenurilor arabile din Rzeczpospolita [29, p. 27]. Pe teritoriile arabile ale unor orașe mari (ca, spre exemplu Poznan) suprafața ocupată de secară constituia de la 24 până la 60% din terenul cultivat [3, p. 73]. O parte a cantității de secară era folosită de către orășeni pentru consumul propriu, iar o parte era destinată realizării pe piața internă și externă. S-a constatat că vânzarea secarei era profitabilă: în Mazovia vânzarea acestui produs aducea 41,1% din veniturile anuale ale locuitorilor, iar în Polonia de Est – 42,1% din venituri [30, p. 241].

O altă cultură cerealiară răspândită în satele și orașele Rzeczpospolitei era grâul. Cultivarea grâului pe terenurile orășenilor era răspândită într-un șir de orașe ale Rzeczpospolitei, în special în orașele Kaunas [31, p. 193] și Cernigov [32, p. 106], locuitorii cărora cultivau grâu mai ales pentru vânzare.

Dintre culturile industriale cultivate de orășenii din Rzeczpospolita erau răspândite cânepa și inul, ultimul fiind folosit pentru confecționarea îmbrăcăminte și a funiilor pentru corăbii.

O atenție deosebită este acordată în teză creșterii **vitelor** și a rolului lor în evoluția economică a orașelor din arealul Rzeczpospolitei. Am subliniat că menținerea acestei ramuri în sistemul economic al vieții urbane a fost stimulată de un șir de factori dintre care: condițiile climaterice favorabile pentru existența pajiștilor și fânețelor pe teritoriile orașelor și în preajma lor; rentabilitatea ramurii datorită cheltuielilor reduse; cererea pe piața internă și externă a vitelor și a produselor animaliere; folosirea vitelor ca forță de tracțiune. Afară de vite, locuitorii orașelor aveau în curțile lor porci și păsări domestice, întocmai ca țăranii de la sate.

În teză am menționat că o altă ramură practică pe terenurile din suburbiile orașelor din Rzeczpospolita era **viticultura**. Drept că din cauza condițiilor climaterice nefavorabile pentru

vița-de-vie în regiunile nordice ale Rzeczpospolitei, această cultură a căpătat răspândire doar în unele orașe ale Poloniei de Sud și ale Ucrainei.

O răspândire largă pe terenurile orașelor din Rzeczpospolita a căpătat în sec. XVI-XVII și **legumicultura**, roadele câmpului fiind folosite, în special, pentru consumul propriu. Despre cultivarea legumelor de către locuitorii orașelor din Rzeczpospolita aflăm din notele călătorilor străini, dintre care menționăm cele ale lui Mihail Litvin (1554) referitor la cultivarea legumelor în orașul Kiev [33, p. 10] și a lui Paul de Alep (1653) [33, p. 86]. O sursă deosebit de importantă referitor la acest subiect sunt cărțile de inventariere a averilor orășenilor din Rzeczpospolita. Unul dintre aceste documente este **Cartea locuitorilor orașului Włodowice** în care la data de 23 iulie 1665 se constată că pe terenurile din jurul orașului se cultiva varza, morcovul și alte culturi legumicole [34, p. 106]. Din aceeași sursă aflăm că una dintre cele mai răspândite culturi în Rzeczpospolita era mazărea [30, p. 41]. Locuitorii urbelor (din Rzeczpospolita) mai cultivau (întocmai ca și sătenii) sfecla, morcovul, ceapa, usturoiul, păstârnacul, castraveții etc. Unii orășeni mai cultivau în grădinile lor mac și hamei.

O altă ramură agricolă din economia urbană a orașelor din Rzeczpospolita era **pomicultura**. Din cauza condițiilor climaterice nefavorabile în regiunile nordice ale Rzeczpospolitei, pomicultura s-a dezvoltat mai ales în orașele din Ucraina, unde clima este mai caldă – fapt constatat de Reinhold Heidenstein, secretarul regilor Ștefan Bathori (1576-1586) și Sigismund al III-lea (1587-1632), care menționa în notele sale de călătorie că „... acolo (la Kiev – n.n.) clima era mult mai caldă decât în Cracovia și Liov ...” și că „orașul Kiev este inundat de livezi, care au o roadă bogată” [33, p. 24]. Afară de Kiev, un număr mare de livezi sunt atestate în orașele Poltava și Pereaslav, fructele fiind folosite atât pentru consumul propriu, cât și pentru export în Rusia. Documentele studiate atestă prezența pomilor fructiferi și în Belorusia (Grodno) și Lituania (Kaunas).

În teză am subliniat că un rol important în economia orașelor din Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII îl avea îndeletnicirea cu **apicultura** – o ramură deosebit de profitabilă deoarece nu cerea investiții mari, dar aducea un venit considerabil. În urma analizei acestei ramuri în viața locuitorilor din orașul Radomsk (Polonia) cercetătorii K. Reczek și W. Adamski au ajuns la concluzia că locuitorilor acestui oraș, înconjurat de jur-împrejur de păduri, apicultura le aducea cca 20-30% din venitul lor anual [35, p. 12].

Această îndeletnicire era răspândită în special în Polesia și în regiunea munților Carpați. De altfel, roiuri de albine erau și în orașe. Mierea de albine colectată de către orășeni era folosită atât pentru consumul propriu, cât și pentru piață. Orășenii care se îndeletniceau cu apicultura trebuiau să dea o anumită cantitate de miere fie administrației orașului, fie regalității, fie

mănăstirilor. Într-un document din 7 martie 1516 starețul Dubrovițkii de la mănăstirea din orașul Slonim constata că doi orășeni au dat în anul trecut „... darea de miere în mărime de șase căldări, dar nu au achitat și cei 22,5 de groși” [36, p. 308-309]. Afară de miere, un produs important obținut de la îndeletnicirea cu apicultura era ceara, o parte a căreia era realizată pe piața locală. Ceara era folosită în special pentru producerea lumânărilor.

În al **doilea paragraf** al aceluiași capitol este abordat rolul agriculturii în economia orașelor din Țara Moldovei. În teză am subliniat că și în orașele din Țara Moldovei în sec. XVI-XVII una dintre ramurile principale ale economiei urbane continua să rămână agricultura.

Referindu-se la caracterul economiei urbane în Țara Moldovei în perioada medievală, P. P. Panaitescu menționa că „orășenii de la noi erau în mare parte agricultori”, deoarece ei „... arau, semănau, secerau ca niște adevărați țărani” [11, p. 123]. Opinia lui P. P. Panaitescu a fost împărtășită mai apoi de un șir de cercetători, dintre care C. Cihodaru și Gh. Platon [37, p. 67] ș.a. Ramura predominantă în agricultura urbană continua să rămână cultivarea cerealelor. Conform investigării cercetătoarei L. Zabolotnaia, în perioada cuprinsă între sfârșitul sec. XVI și primul sfert al sec. XVII, producerea cerealelor în orașele Țării Moldovei reprezenta 22% din totalul recoltelor obținute în Moldova [38, p. 148]. Pentru cultivarea cerealelor era folosită o parte din hotarul târgului, denumită tradițional țarină. Am menționat că dacă în regiunile cerealiere din Rzeczpospolita secara era cea mai răspândită cultură, apoi în Țara Moldovei pe primul plan se plasa **grâul**. D. Cantemir sublinia că „(...) în anii bogați, **grâul**, îi dă țaranului de douăzeci și patru de ori ce-a semănat, **alacul** de treizeci de ori, **orzul** de șaiszeci de ori, **meiul** – ceea ce de-abia de va crede cine n-a văzut – de trei sute de ori” [25, p. 181].

Creșterea vitelor constituia o ramură importantă și pentru locuitorii orașelor din Țara Moldovei. După cum a stabilit cunoscutul medievist D. Dragnev „cele mai multe vite erau în regiunile Sucevei, Cernăuților, Târgului Neamț și Bacău” [39, p. 59]. Informații ample despre dezvoltarea acestei ramuri în orașe conțin notele călătorilor străini care au vizitat Țara Moldovei în perioada cercetată în teză, aceștea menționând prezența unui număr mare de vite („boi, vaci și alte patrupede”) în orașele Galați, Bârlad, Bacău etc. Italianul C. M. Angiolelo a menționat (în a doua jumătate a sec. XVI) că în Moldova cresc „...boi și cai buni” [40, p. 133]. O răspândire largă a căpătat în orașele Moldovei medievale creșterea oilor, carnea cărora era folosită în alimentație, iar lâna pentru confecționarea hainelor. Cele mai bune erau considerate oile crescute în împrejurimile orașelor Soroca și Iași.

În Țara Moldovei cultura **viței-de-vie** a căpătat o răspândire largă, fiind atestată documentar în hotarele târgurilor: Cotnari, Iași, Hârlău, Huși, Nicorești, Galați, Hotin, Siret, Bacău ș.a. Răspândirea acestei culturi la orașe se explică prin condițiile pedoclimaterice

favorabile cultivării viței-de-vie, practica seculară de producere a vinului de calitate înaltă destinat atât consumului propriu, cât și pentru exportul în Ucraina, Rusia și în Țara Căzăcească. De altfel, răspândirea culturii viței-de-vie a fost favorizată și de rodnicia sporită a acestei culturi. Referindu-se la acest subiect D. Cantemir scria în „*Descrierea Moldovei*” că „... un singur „pogon” – care este o distanță de 24 de stânjeni, în (...) pătrat – dă prea adesea patru sute la cinci sute de măsuri a câte 40 de livre de vin” [25, p. 181].

Grație condițiilor climaterice favorabile cultivarea **legumelor** a căpătat o răspândire largă și pe terenurile din vetrele și hotarele târgurilor din Țara Moldovei, fapt menționat de călătorii străini care au trecut prin orașele țării în sec. XVI-XVII. Astfel, în raportul solului polonez Wojciech Miskowski din anul 1640 către Dietă se menționează existența grădinilor de zarzavaturi în orașul Suceava [41, p. 181-182]. Trecând prin Moldova în 1643 un alt călător polon – Stanislav Oswiecim a notat în jurnalul său de călătorie prezența grădinilor legumicole ale orașenilor de-a lungul râului care trecea prin mijlocul orașului Câmpulung [41, p. 209] ș.a. Din notele de călătorie ale altor demnitari polonezi care au vizitat orașele din Țara Moldovei aflăm că locuitorii orașului Soroca cultivau mai ales harbuji (pepeni verzi) și zămoși și alte culturi legumicole.

În teză se menționează că statutul social al proprietarilor grădinilor de zarzavaturi (afară de mănăstiri) era diferit. Dovada în acest sens ne-au servit actele de vânzare-cumpărare a terenurilor legumicole din hotarele și vetrele târgurilor din Țara Moldovei. Printre proprietarii acestor terenuri era boierul Pătrașco Ciogolea, fost logofăt, care la 24 martie 1646 a primit de la Vasile Lupu (1634-1653) grădini în țarina târgului Iași [42, p. 267]; Lazor cizmar care a vândut la 8 august 1645 o bucată de loc de grădină „... dreptu 16 lei în târgul Suceava” [42, p. 132] etc.

În Țara Moldovei **pomicultura** a fost și a rămas una dintre cele mai răspândite ramuri agricole, inclusiv la orașe. Descriind Țara de Sus a Țării Moldovei D. Cantemir sublinia că: „... în munți, fructele cresc de la sine, dar în câmpii ele trebuie îngrijite prin truda omului – dar și de aceea ele sunt mai gustoase”. Marele cărturar al neamului scria în continuare că „... în vremurile de mai demult, Polonii, având de gând să porceadă împotriva Moldovei, socoteau că n-au trebuință de nici un fel de provizii, crezând că le ajung, lor și oștirii, fructele pe care ținutul li le oferea din belșug” [25, p. 181]. Informații detaliate despre dezvoltarea pomiculturii în vetrele și hotarele târgurilor din Țara Moldovei conțin notele călătorilor străini referire la orașele Câmpulung, Cotnari, Târgul Neamț etc. În teză am menționat că livezile orașenilor erau înscrise în catastihurile orașelor și erau obiect de vânzare-cumpărare. Prețul vânzării varia în dependență de mărimea suprafeței terenului, soiurile pomilor, vârsta lor etc. Documentele certifică existența

livezilor mai ales în orașele din regiunea deluroasă a Țării Moldovei (Iași, Hârlău, Suceava, Baia, Bacău).

Abundența pomilor fructiferi și a pădurilor a favorizat dezvoltarea intensă a **apiculturii** și în orașele din Țara Moldovei. În „*Descrierea Moldovei*” D. Cantemir scria cu referință la apicultorii din Țara Moldovei următoarele: „Locuitorii trag de aici un foarte mare câștig, cum câmpurile și pădurile, presărate peste tot cu prealese flori, oferă din belșug materia pentru strânsul mierii și al cerii” [25, p. 187]. Sursele documentare accesibile atestă îndeletnicirea cu apicultura a orășenilor din târgurile Iași, Vaslui, Neamț, Bacău, Suceava, Tecuci, Târgu Frumos, Siret etc. Un alt oraș în care era deosebit de răspândită apicultura era Soroca. Un argument în acest sens sunt reprezentările de pe zidurile cetății orașului – în două locuri sunt reliefate câteva albine [18, p. 76]. Ca și alte valori imobiliare, prisăcile din vatra sau hotarul târgurilor din Țara Moldovei se vindeau și se cumpărau fără a cere consimțământul administrației orășenești. Valoarea tranzacțiilor depindea de un șir de factori, dintre care: numărul știubeielor, locul în care era amplasată prisaca (livezi, pădure, tufari), căile de acces etc. Analizând documentele de vânzare-cumpărare a prisăcilor pe teritoriul orașului Suceava în sec. XVI-XVII, am constatat că prețul unei prisăci varia, în sec. XVI-XVII, între 80-107 de zloți tătărești (32-43 de galbeni), o sumă relativ mare pentru această perioadă.

Capitolul IV. Meșteșugurile și comerțul cu produsele agricole în Rzeczpospolita și Țara Moldovei, e constituit din **două compartimente**. În **primul compartiment** sunt analizate detaliat *Meșteșugurile legate de prelucrarea produselor agricole*, care este divizat în **două subcompartimente**: **a) Meșteșugurile legate de prelucrarea produselor vegetale** (morăritul, brutăritul, producerea băuturilor alcoolice) și **b) Meșteșugurile legate de prelucrarea produselor animaliere** (în special a pielii). Al **doilea compartiment**, intitulat *Comerțul cu mărfuri agricole* este divizat în **două subcompartimente**: **a) Comerțul interior și exterior cu mărfuri agricole în orașele din Rzeczpospolita și b) Comerțul interior și exterior cu mărfuri agricole în orașele din Țara Moldovei**.

Din conținutul documentelor analizate, referitor la meșteșugurile legate de prelucrarea produselor agricole, am concluzionat că cererea sporită de făină pentru produsul alimentar de bază – pâinea, condiționată de creșterea numărului populației orașelor, a făcut ca morăritul să constituie, în sec. XVI-XVII, o meserie deosebit de importantă în activitatea socio-economică a orașelor. În teză am menționat că atât în orașele mari, cât și în cele mici din Rzeczpospolita și Țara Moldovei existau mori aflate atât în proprietate privată, cât și a statului, aducând proprietarilor morilor surse importante de venit. Astfel, o moară din orașele Rzeczpospolitei aduceau anual fiecărui proprietar un venit mediu de 20-40 cope de groși [43, p. 33]. Odată cu

construirea morilor în orașele din arealul cercetat a apărut o profesie nouă – morarul, și, respectiv morăritul, și cea a *brutarilor* sau a *pitariilor*. Analizând acest subiect am constatat că dintre orașele Rzeczpospolitei cel mai mare număr de brutari erau în Gdansk (unde în afară de pâinea obișnuită se mai prepara „pâinea olandeză” – de o calitate inferioară, dar de o popularitate deosebită) și Cracovia – oraș în care la 1653 erau 23 de brutării care produceau prăjituri, chifle, turte dulci, biscuiți etc. [44, p. 21].

În Țara Moldovei primii brutari sunt atestați la începutul sec. XVI în orașele Vaslui, Suceava și Iași. Inventarul acestora era specific Evului Mediu: covată, site, lopeți, capace pentru gura cuptorului etc. În sec. XVII pitarii sunt atestați și în orașele Bârlad, Soroca ș.a.

Cultivarea activă a cerealelor a favorizat în cea mai mare măsură producerea băuturilor alcoolice – a berii, votcăi și a miedului. Aceste băuturi se preparau mai ales în marile orașe din Rzeczpospolita – Gdansk, Elblag, Torun, Kiev ș.a.

În Țara Moldovei, cea mai răspândită băutură alcoolică era vinul. Cel mai bun vin se pregătea în orașele Cotnari, Hârlău, Huși, Odobești și Nicorești. Afară de vin în orașe se mai consuma rachiul și berea [45, p. 242-243].

Existența din belșug a pieilor de animale rezultate în urma sacrificării acestora atât în orașele Rzeczpospolitei, cât și în cele ale Țării Moldovei, impulsiona dezvoltarea meșteșugurilor legate de prelucrarea pielei și confecționarea din această materie primă a îmbrăcămintei și încălțămintei orășenilor. Materialul documentar, de care am dispus, atestă că în sec. XVI-XVII în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei activau pielari, safianari, cojocari, cizmari, șelari etc. [46, p. 114]. Am stabilit că meșteșugarii orașelor din țările nominalizate își realizau mărfurile agricole cu amănuntul la piața din oraș, iar la târgurile săptămânale și iarmaroace le vindeau atât cu bucata, cât și angro [47, p. 101]. Venitul orășenilor necesar existenței lor era asigurat, în principal, de comerțul zilnic, la care se adăugau veniturile de la târgurile săptămânale și iarmaroace.

Pe măsura dezvoltării de mai departe a agriculturii populația orașelor din Rzeczpospolita a fost antrenată treptat atât în comerțul interior (regional), cât și cel exterior, favorizat de fenomenele care aveau loc în țările Europei Occidentale: geneza relațiilor capitaliste (Anglia, Olanda) și marile descoperiri geografice, ambele fenomene necesitând o cantitate sporită de cereale, vite, piei, în, cânepă etc. În orașele din Rzeczpospolita comerțul interior se desfășura sub forma *târgurilor orășenești* care se organizau în zilele de miercuri, vineri și duminică, și la *iarmaroace*, care se organizau atât în orașele din Rzeczpospolita, cât și în afara hotarelor ei. Cele mai importante iarmaroace aveau loc în orașele Gdansk, Cracovia, Gniezno, Poznan, Liov, Luțk și Kiev. Iarmaroacele erau organizate în baza unei dispoziții regale care stabilea ziua începutului

și sfârșitului iarmarocului într-un oraș sau altul. La iarmaroacele din Rzeczpospolita orașenii comercializau bovine, cabaline, porcine, păsări, carne de miel, de vită, de capră, miere, băuturi alcoolice, pâine, ceară etc.

Aproape în toate orașele din Rzeczpospolita prețurile erau asemănătoare deoarece, de regulă, erau stabilite de autoritățile locale și centrale. În baza documentelor, de care am dispus, am alcătuit tabelul 4.1 care reflectă evoluția prețurilor la mărfurile agricole în orașele din Rzeczpospolita în sec. XVI-XVII.

O parte a produselor agricole ale orașenilor era destinată exportului. Cele mai mari orașe din Rzeczpospolita implicate în comerțul exterior erau Cracovia, Gdansk, Poznan, Torun, Wroklaw, Gniezno și Liublin. Principalul oraș implicat în relații comerciale cu statele Europei de Vest era orașul Gdansk – oraș din care se exporta cca 80% din volumul total al produselor agricole.

Vânzarea produselor agricole în sec. XVI-XVII în piețele orașelor a devenit un fenomen obișnuit și în Țara Moldovei. De altfel, sec. XVI-XVII se caracterizează în istoria orașelor din Țara Moldovei ca secole ale formării pieței permanente a urbelor și specializarea locuitorilor unor străzi în vânzarea anumitor mărfuri. O atare piață exista la Iași: ea se numea „Târgul Făinii”. Diversitatea mărfurilor în piața locală este atestată documentar și în alte orașe din Țara Moldovei. Astfel, în piața orașului Roman, se vindeau pânzeturi, oale, miere, vite, diferite alimente etc. În Soroca vitele mari cornute, precum și oile, și porcii se vindeau la iarmarocul situat în fața cetății.

Tradițional, comerțul exterior al negustorilor din Țara Moldovei era orientat spre Polonia. Începutul acestor relații datează din 1408, an în care la 6 octombrie Alexandru cel Bun (1399-1432) a acordat negustorilor din or. Liov dreptul de a face comerț în Moldova și de a avea o casă în Iași. Produsele agricole din Moldova constituiau marfa predominantă exportată și în alte țări. Astfel, în sec. XVI-XVII din Țara Moldovei, se exporta în Polonia – grâu, vin, fructe uscate, boi, cai, miere, ceară, piei de oaie, de miel și de vite cornute mari; în Rusia – grâu, vin, fructe uscate, nuci, boi, safian; în Lituania – boi, în Ungaria – boi, oi; în Germania – boi, oi etc.; în Imperiul Otoman – grâu, orz, făină, fructe, legume, vin, ceară, miere, vite cornute mari, oi etc.

Studiind evoluția prețurilor mărfurilor agricole din Moldova, în sec. XVI-XVII, am stabilit că acest fenomen a decurs mai lent decât în țările învecinate. De exemplu: prețul unui bou vândut în piețele orașelor din Moldova în sec. XVII costa în mediu 8 galbeni și era cu 14% mai mare decât în sec. XVI, pe când pe teritoriul orașelor din Rzeczpospolita prețul unui bou în sec. XVII era cu 267% mai mare decât în sec. XVI. În sec. XVI-XVII prețurile la mărfurile agricole pe teritoriile orașelor din Rzeczpospolita erau mai ridicate de 2-6 ori decât în orașele Țării

Moldovei. Această situație favoriza exportul animalelor din Moldova medievală în Rzeczpospolita și alte state. În așa mod, comercializarea produselor agricole și ale animalelor pe piața internă și externă în sec. XVI-XVII constituia una dintre sursele importante de venituri ale orașenilor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Studierea documentelor accesibile (edite și inedite, puse pentru prima dată în circuitul științific), precum și a literaturii de specialitate ne-a permis să soluționăm problema importantă a științei istorice naționale și universale – cea a rolului pe care l-a avut agricultura în economia orașelor din Rzeczpospolita și a celor din Țara Moldovei în secolele XVI-XVII, problemă cercetată insuficient în istoriografie.

În rezultatul cercetării întreprinse, au fost formulate următoarele **concluzii** generale:

1. Deși unele aspecte legate de evoluția agriculturii atât în orașele din Rzeczpospolita, cât și din Țara Moldovei au fost abordate în articole și parțial în studiile monografice, până la moment nu dispunem de o lucrare de sinteză consacrată rolului pe care l-a avut agricultura în orașele din țările nominalizate.

2. În Rzeczpospolita și în Țara Moldovei agricultura era dezvoltată cu succes atât în orașele mici, cât și în orașele mari, cele mici având o populație medie numărul căreia varia în mediu între 600-2 000 de locuitori, iar în orașele mari 8-10 mii de locuitori.

3. În sec. XVI-XVII ramurile agriculturii se dezvoltau atât nemijlocit în orașe, cât și în împrejurimile lor în dependență de condițiile pedoclimaterice. Astfel, pe teritoriile urbane ale Rzeczpospolitei s-a dezvoltat cel mai bine cultivarea cerealelor; mai slab era dezvoltată cultivarea viței-de-vie. În schimb, condițiile pedoclimaterice din Țara Moldovei favorizau dezvoltarea acestei ramuri – o pondere deosebită viticultura o avea în limita hotarelor târgurilor: Cotnari, Iași, Hârlău, Huși, Nicorești, Galați, Hotin, Siret și Bacău. O situație similară era și cu pomicultura – ramură care, cu excepția Ucrainei, nu acoperea necesitățile în fructe ale populației din Rzeczpospolita.

4. Creșterea animalelor constituia una dintre cele mai importante ramuri ale agriculturii în orașele Europei de Est. Atât în Rzeczpospolita cât și în Țara Moldovei se creșteau, de regulă, vite cornute mari, cai, porci, oi, precum și păsări de pe lângă case. Totuși, în aspect comparativ, în Țara Moldovei (inclusiv în hotarele târgurilor) se creștea un număr mai mare de vite cornute mari, exportate inclusiv în Rzeczpospolita.

5. Legumicultura prezenta o altă ramură a agriculturii practică pe terenurile oraşelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei. Din sursele de care am dispus am constatat că în oraşele din aceste țări se cultivau aceleași legume. De obicei, legumele cultivate de orășeni erau utilizate pentru satisfacerea cerințelor locale, aducând anumite venituri locuitorilor urbelor prin comercializarea lor.

6. Atât orășenii din Rzeczpospolita, cât și din Țara Moldovei se îndeletniceau cu apicultura. Condițiile climaterice favorabile, prezența pomilor fructiferi atât în vatra, cât și în suburbiile oraşelor favorizau dezvoltarea acestei ramuri. Mierea era folosită atât pentru uz intern cât și pentru export, apicultura fiind o ramură economică profitabilă.

7. Cultivarea cerealelor pe terenurile agricole ale localităților urbane din Rzeczpospolita și Țara Moldovei, precum și cererea de făină pentru produsul alimentar de bază – pâinea, a determinat ca morăritul să constituie, în sec. XVI-XVII, o ocupație primordială în activitatea unor orășeni. Existența morilor (în număr de 2-7, mai rar una în fiecare oraș), în perioada cercetată pe teritoriile urbane și în preajma lor, contribuia la diversificarea produselor de panificație care deveneau tot mai variate și la formarea unei noi profesii – a pitarilor sau a brutarilor.

8. Abundența materiei prime (grâu, secară) a contribuit la producerea băuturilor alcoolice: a berii, a miedului și a votcăi. În oraşele din Rzeczpospolita vinul se prepara doar în partea sudică a regatului, deoarece condițiile pedoclimaterice nu favorizau dezvoltarea viticulturii. În schimb, în oraşele din Țara Moldovei vinul se prepara în cantități mari la Cotnari, Huși, Odobești, Nicorești etc.

9. Numărul sporit al animalelor (atât de casă, cât și a celor sălbatice) impulsiona dezvoltarea meșteșugurilor legate de prelucrarea pielii și confecționarea îmbrăcăminte și încălțăminte, a pieselor de harnașament etc. Atât în oraşele Rzeczpospolitei, cât și a Țării Moldovei, în perioada analizată, activau pielari, safianari, cojocari, cizmari, șelari etc.

10. În sec. XVI-XVII, orășenii, din Rzeczpospolita și Țara Moldovei, își realizau mărfurile agricole cu amănuntul la piața din oraș, iar la târgurile săptămânale și iarmaroace o vindeau uneori negustorilor angro. Venitul orășenilor necesar existenței lor era asigurat, în principal, de comerțul zilnic.

11. Surplusul de mărfuri agricole, obținute pe teritoriile atât a Rzeczpospolitei, cât și a Țării Moldovei (inclusiv obținute și pe teritoriile oraşelor) erau destinate exportului. Cel mai important port al Rzeczpospolitei prin care erau exportate mărfurile agricole în țările din Europa Centrală și Occidentală era Gdansk. Mărfurile agricole din Rzeczpospolita erau exportate în Olanda, Franța, Danemarca, Suedia, Norvegia, Germania, Italia ș.a. Din Țara Moldovei, inclusiv

din orașe, mărfurile agricole se exportau în Polonia, Rusia, Ungaria, Germania, Italia și Imperiul Otoman.

12. Creșterea prețurilor mărfurilor agricole din Moldova a fost mai lentă decât în țările învecinate. Astfel, în sec. XVI-XVII prețurile la mărfurile agricole pe teritoriile orașelor din Rzeczpospolita erau mai ridicate de 2-6 ori decât în orașele Țării Moldovei. Prețul unui bou (cea mai profitabilă marfă exportată din Țara Moldovei în perioada medievală) în sec. XVII din Rzeczpospolita era de cca 5,5 ori mai mare decât prețului unui bou vândut pe piețele din Țara Moldovei. Creșterea vertiginoasă a prețurilor pentru mărfurile de origine animalieră făcea profitabilă vânzarea acestora pe piețele externe, iar acest lucru a determinat o creștere a exporturilor de bovine moldovenești crescute inclusiv pe teritoriile orașelor sau în preajma lor.

În general, în condițiile în care în sec. XVI-XVII în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei nu era desăvârșit procesul separării meșteșugurilor de agricultură, această ramură a avut un rol primordial în istoria orașelor din perioada cercetată.

În baza cercetării efectuate și a concluziilor prezentate, considerăm binevenite următoarele **recomandări**:

– A organiza în cadrul Universității de Stat din Moldova conferințe științifice cu participarea savanților din statele care în sec. XVI-XVII făceau parte din componența Rzeczpospolitei, dar și din Republica Moldova la care s-ar discuta problemele dezvoltării și a rolului agriculturii în orașele din acest spațiu geografic în sec. XVI-XVII.

– Extinderea tematicii de cercetare a problemei relațiilor agrare în orașele din Țările Europei Centrale și de Est.

– Necesită a fi studiată problema similitudinilor și a deosebirilor evoluției economice a orașelor din Rzeczpospolita.

– Este necesar de efectuat pe viitor studii referitor la corelația valutelor pentru a cunoaște ponderea unor ramuri economice, pentru a releva puterea de cumpărare a unor produse, impactul acestor fluctuații valutare asupra proceselor social-economice și politice.

BIBLIOGRAFIE

1. Разумовская Л. В. Очерки по истории польских крестьян от древних времен до XV века. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1958. 366 с.
2. Иванова О. Е. Агротехника в Польше от XVI до половины XVIII в. В: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, 1964. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1966, 104-106 с.
3. Якубский В. А. Некоторые вопросы истории городского землевладения в Польше XIV-XVII вв. В: Ежегодник по аграрной истории восточной Европы, 1959. Москва: Изд. Академии Наук ССР, 1961, с. 71-80.

4. Kwiatkowski B. Folwarki Lubelszczyzny. Historia rozwoju i zabudowy. Lublin: Politechnika Lubelska, 2012. 302 p.
5. Компан Е. С., Маркина В. А. О некоторых особенностях социально-экономического развития городов правобережной и левобережной Украины в XVII-XVIII вв. В: Города феодальной России. Сборник статей памяти Н. В. Устюгова. Академия Наук СССР. Институт истории. Москва: Наука, 1966, с. 350-362.
6. История Украинской ССР. В десяти томах. Том второй. Развитие феодализма. Нарастание антифеодальной и освободительной борьбы (Вторая половина XIII - первая половина XVII в.) Киев: Наукова думка, 1982. 591 с.
7. Грицкевич А. П. Частновладельческие города Белоруссии в XVI-XVIII вв. (социально-экономическое исследование истории городов). Минск: Наука и техника, 1975. 248 с.
8. Baliulis A. Merkinės magistrato veikla XVI a. pabaigoje-XVII a. I pusėje. In: Lituanistica, Vilnius, 2007, t. 53, nr. 3 (71), p. 1-12.
9. Davies N. Istoria Poloniei. Terenul de joacă a lui Dumnezeu. Vol. I. De la origini până în 1795. Iași: Ed. Polirom, 2014, 488 p.
10. Iorga N. Opere economice. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982. 846 p.
11. Panaitescu P. P. Interpretări românești: Studii de istorie economică și socială. Ediția a II-a. București: Ed. Enciclopedică, 1994. 265 p.
12. Giurescu C. Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea. București: Ed. Academiei R.S.R., 1967. 379 p.
13. Olteanu Șt., Șerban C. Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu. București: Ed. A.R.P.R., 1969. 460 p.
14. История народного хозяйства Молдавской ССР. Т. 1 (с древнейших времен до 1812 г.). Кишинев: Штинца, 1976. 435 с.
15. Подградская Е. М. Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI-XVII веках. Кишинев: Изд. ЦК КП Молдавии, 1968. 224 с.
16. Подградская Е. М. Экономические связи Молдавского княжества и Балканских стран с Русским государством в XVII веке. Кишинев: Штинца, 1980. 160 с.
17. Eșanu A. Chișinău. File de istorie. Cercetări, documente, materiale. Chișinău: Ed. Museum, 1998. 215 p.
18. Felea A. Soroca. Viața urbană și administrație (sf. sec. al XV-lea – începutul sec. al XIX-lea). Chișinău: Pontos, 2009. 239 p.
19. Кокырла П. Социально-экономическое развитие молдавского города в конце XVII-начале XIX в. Кишинев: Штинца, 1989. 149 с.
20. Cocârlă P. Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală, sec. XV-XVIII. Chișinău: Ed. Universitas, 1991. 188 p.
21. Zabolotnaia L. Coraportul principalelor ramuri agrare în economia urbană a Moldovei de la sfârșitul sec. al XVI-lea-începutul sec. al XVIII-lea. În: Tyragetia, 1998. vol. VI-VII, p. 147-160.
22. Rădvan L. Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea). Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011. 652 p.
23. Istoria românilor. De la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”. Vol. IV. București: Ed. Enciclopedică, 2001. 878 p.
24. Istoria românilor. O epocă de înnoiri și spirit european (1601-1711/1716). Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Vol. V. București: Ed. Enciclopedică, 2012. 1208 p.
25. Cantemir D. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei. Studiu introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. București: Institutul Cultural Român, 2007. 406 p.

26. Полевой Л. Л. Развитие городов Молдавии в IX-XV вв. (К типологии феодализма). В: Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма. Кишинев: Штиинца, 1973, с. 71-78.
27. Lukowski J. Liberty's Folly. The Polish-Lithuanian Commonwealth in the eighteenth century, 1697-1795. University Budapest. London and New York, 1991. 316 p.
28. Бырня П. П. Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье (XV-начало XVI в.). Кишинев: Штиинца, 1984. 206 с.
29. Wyczański A. Wieś polskiego odrodzenia. Warszawa: Książka i Wiedza, 1969. 190 p.
30. Wyczański A. Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500-1580. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. 286 p.
31. Kaczyńska E., Piesowicz K. Wykłady z powszechnej historii gospodarczej (od schyłku średniowiecza do I wojny światowej). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977. 551 p.
32. История городов и сел Украинской ССР. В двадцати шести томах. Том: Черниговская область. Киев: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1983. 814 с.
33. Сборникъ матеріаловъ для исторической топографіи Кіева и его окрестностей. Кіевъ: Тип. Е. Я. Федорова, 1874. 417 с.
34. Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego, 1576-1700; wybór z ksiąg relacyj grodu krakowskiego. Adam Kamiński. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1956. 537 p.
35. Reczek K., Adamski W. Bartnictwo i pszczelarstwo w Puszczy Kozienickiej od prawa obelnego po współczesność. Kozienice, 2010. 44 p.
36. Литовская метрика. Томъ первый. Книга первая судныхъ дѣлъ. 1510-1517. Петербургъ: Сенатская типографія, 1903, с. 1-520.
37. Istoria oraşului Iaşi. Vol. I. Redactori responsabili: Cihodaru C., Platon Gh. Iaşi: Ed. Junimea, 1980. 672 p.
38. Zabolotnaia L. Formarea și stabilirea pieței orașenești în Moldova la sf. sec. al XVI-lea-încep. sec. al XVIII-lea (prin prisma factorului agrar). Teză de dr. în istorie. Chișinău, 1997. 179 p.
39. Драгнев Д. М. Сельское хозяйство феодальной Молдавии (конец XVII-начало XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1975. 286 с.
40. Călători străini despre Țările Române. Vol. I. București: Ed. Științifică, 1968. 587 p.
41. Călători străini despre Țările Române. Vol. V. București: Ed. Științifică, 1973. 701 p.
42. DRH. A. Moldova. Vol. XXVIII (1645-1646). București: Ed. Acad. Române, 2006. 727 p.
43. Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Томъ VI. Акты Брестскаго Гродскаго суда. Акты Брестскаго Подкоморскаго суда и др. Вильна: Тип. Губернскаго Правленія, 1872. 593 с.
44. Bogucka M. Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV - XVII wieku. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962. 424 p.
45. Dudnicenco N. Producerea și comercializarea băuturilor alcoolice în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei (sec. XVI -XVII). Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe umanistice”. Nr. 4 (94), 2016, Chișinău: CEP USM, p. 239-247.
46. Dudnicenco N. Prelucrarea pielii în orașele Țării Moldovei în sec. XVI-XVII. În Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 2015, p. 114.
47. Dudnicenco N. Edificii pentru comerț în Țara Moldovei în sec. XVI-XVIII. În: Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei (Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie), Chișinău, 2013, vol. 19 (32), p. 100-108.

LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEMA TEZEI DE DOCTORAT

Articole în diferite reviste științifice:

• în reviste din străinătate recunoscute

1. Dudnicenco N. Creșterea cailor în Țara Moldovei (secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea). În: Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei, Iași, 2012, vol. XII (In Memoriam Vasile Munteanu), p. 307-324 (c.a. 1,1). ISSN 1583-6819.

• în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, cu indicarea categoriei

2. Dudnicenco N. Producerea și comercializarea băuturilor alcoolice în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei (sec. XVI -XVII). Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe umanistice”. Nr. 4 (94), 2016, Chișinău: CEP USM, p. 239-247 (c.a. 1,0). ISSN 1811-2668. (Categorie B).
3. Dudnicenco N. Băuturile alcoolice în Țara Moldovei (sec. XVI-XVIII). În: Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie. Etnologie și Muzeografie. Serie nouă. Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei, Chișinău, 2014, nr. 21 (34), p. 172-182 (c.a. 0,9). ISSN 1857-0054. (Categorie B).
4. Dudnicenco N. Edificii pentru comerț în Țara Moldovei în sec. XVI-XVIII. În: Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei (Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie), Chișinău, 2013, vol. 19 (32), p. 100-108 (c.a. 0,7). ISSN 1857-0054. (Categorie B).
5. Dudnicenco N. Importanța cailor în viața social-economică în Țara Moldovei (sec. XVI-începutul sec. XIX). În: Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei (Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie), Chișinău, 2010, volumul 13 (26), p. 241-254 (c.a. 1,1). ISSN 1857-0054. (Categorie B).
6. Dudnicenco N. Extragerea și comercializarea sării de bucătărie în Țara Moldovei (sec. XV-XVIII). În: Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei (Etnografie și Muzeologie), Chișinău, 2009, vol. 11 (24), p. 205-215 (c.a. 0,9). ISSN 1857-0054. (Categorie B).
7. Dudnicenco N. O apariție editorială nouă în domeniul istoriei urbanisticii românești. În: Anuarul Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis”, seria științe umanistice, 2009, nr. 10 (30), p. 55-60 (c.a. 0,8). ISSN 1857-209X. (Categorie C).
8. Dudnicenco N. Noi cercetări ale civilizației orașelor spațiului românesc din perioada medievală și pre-modernă. În: Anuarul Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis”, seria Științe Umanistice, 2008, nr. 6 (16), p. 39-42 (c.a. 0,4). ISSN 1857-209X. (Categorie C).
9. Dudnicenco N. Cultivarea cerealelor în orașele Moldovei (în sec. XVI-începutul sec. XIX). În: Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei (Etnografie și Muzeologie), Chișinău, 2007, vol. VII. p. 257-264 (c.a. 0,7). ISBN 9975-940-84-6. (Categorie B).

Articole în culegeri științifice:

• culegeri de lucrări ale conferințelor internaționale

10. Dudnicenco N. Unele aspecte ale pisciculturii în orașele Țării Moldovei (sec. XVI-XVII). În: Buletin științific al tinerilor istorici. Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători. Chișinău, 2013, nr. II (VII), p. 17-23 (c.a. 0,7). ISSN 1857-4947.
11. Dudnicenco N. Agricultura în sistemul economic al orașelor lituaniene (secolele XV-XVII). În: Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene. Materialele conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători, vol. I, secția Istorie, ediția a

V-a, 2011. Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Chișinău: Tipografia „Bons Offices” SRL, 2011, p. 68-74 (c.a. 0,7). ISBN 978-9975-4078-3-0.

12. Dudnicenco N. Agricultura în sistemul economic al orașelor poloneze (sec. XV-XVIII). În: Republica Moldova în contextul geopolitic contemporan și problemele actuale ale edificării statului de drept în Republica Moldova din perspectivele integrării europene. Materialele conferinței științifice internaționale a tinerilor cercetători, ediția a III-a, 2009. Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Chișinău: CEP USM, 2010, p. 253-259 (c.a. 0,5). ISBN 978-9975-4078-2-3.

• **culegeri naționale**

13. Dudnicenco N. Relațiile moldo-polone în sec. XVI-XVIII în istoriografia contemporană (aspecte generale). În: Studii internaționale. Viziuni din Moldova. Publicație periodică științifico-metodică, Chișinău: CEP USM, 2008, vol. VII, nr. 2-3, p. 124-130 (c.a. 0,5). ISSN 1857-1336.

• **culegeri de lucrări ale conferințelor naționale**

14. Dudnicenco N. Ocupații agricole și îndeltniciri ale locuitorilor orașelor de pe teritoriul actual al Ucrainei în sec. XIV-XVII. În: Buletin științific al tinerilor istorici. Materialele Conferinței științifice a tinerilor cercetători. Nr. I (VI), Chișinău, 2012. p. 32-38 (c.a. 0,8). ISSN 1857-4947.

Materiale/ teze la forurile științifice:

• **conferințe internaționale în republică**

15. Dudnicenco N. Cultivarea legumelor în Moldova (sec. XVII). În: Rezumatele comunicărilor conferinței internaționale a tinerilor cercetători, a VI-a ediție. Chișinău: S.n., 2008, p. 223 (c.a. 0,1). ISBN 978-9975-70-769-5.
16. Dudnicenco N. Unele litigii din târgul Orhei privitoare la proprietatea funciară și imobiliară. În: Rezumatele comunicărilor conferinței internaționale a tinerilor cercetători. Chișinău: „Grafema Libris” SRL, 2007, p. 207 (c.a. 0,1). ISBN 978-9975-62-196-0.

• **conferințe naționale**

17. Dudnicenco N. Prelucrarea pielii în orașele Țării Moldovei în sec. XVI-XVII. În Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 2015, p. 114 (c.a. 0, 1). ISBN 978-9975-3036-4-4.
18. Dudnicenco N. Vităritul – parte componentă a vieții urbane a Iașilor în sec. XVI-XVII. În: Dezvoltarea cercetării științifice, promovarea și cultivarea creativității și a inovării în procesul instruirii academice. Rezumatele comunicărilor conferinței științifice a Universității de Stat din Moldova, Științe Umanistice. Chișinău: CEP USM, 2010, p. 9-10 (c.a. 0,1). ISBN 978-9975-71-021-3.
19. Dudnicenco N. Viticultura în orașul Iași (sec. XVI-XVII). În: Cercetarea și inovare – perspective și integrare europeană. Rezumatele comunicărilor conferinței științifice a masteranzilor și doctoranzilor, Științe Socioumanistice, Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2009, p. 21-22 (c.a. 0,1). ISSN 1857-4947.

ADNOTARE

Dudnicenco Nicolae. Rolul agriculturii în economia orașelor din estul Europei (Rzeczpospolita și Țara Moldovei) în secolele XVI-XVII, teză de doctor în istorie, Chișinău, 2018.

Structura tezei constă din introducere, patru capitole, concluzii și recomandări, adnotări în limbile română, rusă și engleză, bibliografie din 253 surse, 141 pagini a părții de bază, cu o anexă.

Cuvinte-cheie: Rzeczpospolita, Țara Moldovei, oraș, agricultură, economie, cereale, vitărit, viticultură, legumicultură, pomicultură, apicultură, meșteșuguri, taxe, comerț, iarmaroace.

Domeniul de studiu: Istorie universală (perioada medievală).

Scopul lucrării: Cercetarea ocupațiilor agricole ale orașenilor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei și stabilirea locului acestei ramuri în economia orașelor din țările nominalizate în sec. XVI până în ultimul sfert al sec. XVII, adică până la începutul declinului economic în aceste țări.

Obiectivele tezei: investigarea istoriografiei și a surselor documentare privind rolul agriculturii în economia urbană a Rzeczpospolitei și a Țării Moldovei; studierea factorilor care au determinat menținerea agriculturii în orașele medievale din estul Europei în sec. XVI-XVII; analiza principalelor ramuri ale agriculturii urbane în sec. XVI-XVII în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei; cercetarea litigiilor legate de folosirea terenurilor agricole în orașele din spațiul geografic al celor două țări; investigarea meșteșugurilor legate de prelucrarea produselor agricole (vegetale și animaliere); studierea comerțului interior și exterior cu mărfuri agricole produse în orașele din Rzeczpospolita și Țara Moldovei în sec. XVI-XVII; estimarea rolului agriculturii în sistemul economic al orașelor din arealul cercetat.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute. Teza de doctor reprezintă un studiu în care a fost analizat complex și sistemic rolul agriculturii în economia orașelor din Rzeczpospolita și Țara Moldovei. În centrul atenției s-a aflat investigarea și valorificarea fenomenului practicării agriculturii în orașele din spațiul propus pentru cercetare. Noutatea științifică a lucrării rezidă în analiza comparativă a evoluției agriculturii orașenești într-un areal geografic extins (Rzeczpospolita și Țara Moldovei), dar și în complexitatea temei, în care se îmbină istoria agriculturii, economiei și evoluției orașelor din estul Europei.

Problema științifică importantă soluționată. În cadrul prezentei cercetări au fost stabilite deosebiri formării orașelor în Rzeczpospolita și Țara Moldovei, evidențiate cele mai importante ramuri ale agriculturii care au determinat în cea mai mare măsură evoluția orașelor, analizate drepturile orașenilor asupra terenurilor arabile, comercializarea produselor agricole și a vitelor pe piața internă și externă, cercetate meșteșugurile din orașe legate de agricultură etc.

Semnificația teoretică a lucrării constă în argumentarea științifică a rezultatelor și a concluziilor cercetării. Materialele introduse în circuitul științific vor contribui la intensificarea studierii istoriei agriculturii în orașele din estul Europei, vor deschide noi direcții de cercetare a istoriei orașelor europene spre sfârșitul Evului Mediu.

Valoarea aplicativă a lucrării. Materialele tezei pot fi folosite pentru inițierea tinerilor cercetători în studierea istoriei orașelor din estul Europei, în cercetarea economiei urbane din acest areal geografic, pentru cercetarea trăsăturilor comune, dar și a celor specifice a economiei urbane în estul Europei, atragerea cercetătorilor în studierea problemelor comparative din istoria medievală.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale investigației au fost implementate prin prezentarea comunicărilor la 5 conferințe științifice naționale și 5 internaționale, precum și prin publicații științifice.

АННОТАЦИЯ

Дудниченко Николай. *Роль сельского хозяйства в экономике городов Восточной Европы (Речь Посполита и Молдавское княжество) в XVI-XVII веках, диссертация на соискание степени доктора исторических наук, Кишинев, 2018.*

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, выводов и рекомендаций, аннотаций на румынском, русском и английском языках, библиографии из 253 наименований, всего 141 страниц основного текста, с приложением.

Ключевые слова: Речь Посполита, Молдавское княжество, город, сельское хозяйство, экономика, зерновые, животноводство, виноградарство, овощеводство, плодоводство, пчеловодство, ремесла, налоги, торговля, ярмарки.

Область исследования: Всеобщая история (средние века)

Цель диссертации: Исследование сельскохозяйственных занятий горожан Речи Посполитой и Молдавского княжества и определение места этой отрасли в экономике городов упомянутых стран в XVI веке до последней четверти XVII века, т.е. до начала экономического спада в этих странах.

Основные задачи: изучение историографии и документальных источников о роли сельского хозяйства в городской экономике Речи Посполитой и Молдавского княжества; исследование факторов, которые обусловили сохранение сельского хозяйства в средневековых городах Восточной Европы в XVI-XVII веках; анализ главных сельскохозяйственных отраслей в XVI-XVII веках в городах Речи Посполитой и Молдавского княжества; изучение споров, связанных с использованием сельскохозяйственных угодий в городах из географического пространства обеих стран; исследование ремесел, связанных с переработкой сельскохозяйственных продуктов (растительных и животных); исследование внутренней и внешней торговли сельскохозяйственными товарами, производимыми в городах Речи Посполитой и Молдавского княжества в XVI-XVII веках; оценка роли сельского хозяйства в экономической системе городов исследуемого ареала.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов. Диссертация представляет собой исследование, в которой была комплексно и системно проанализирована роль сельского хозяйства в экономике городов Речи Посполитой и Молдавского княжества. В центре внимания находились изучение и оценка феномена применения сельского хозяйства в городах исследуемого пространства. Новизна работы заключается в сравнительном анализе эволюции сельского хозяйства городов географически протяженного ареала, а также в комплексности темы, в которой сочетаются история сельского хозяйства, экономика и развитие городов восточной Европы.

Важная решенная научная проблема. В результате проведенных исследований были установлены особенности формирования городов Речи Посполитой и Молдавского княжества, выявлены важнейшие отрасли сельского хозяйства, которые способствовали в наибольшей степени эволюции городов, проанализированы права горожан на пахотные земли, торговля сельскохозяйственными товарами и домашним скотом на внутреннем и внешнем рынке, изучены городские ремесла, связанные с сельским хозяйством и др.

Теоретическое значение работы состоит в научной аргументации результатов и выводов исследования. Материалы, включенные в научный оборот, будут способствовать интенсификации изучения истории сельского хозяйства в городах Восточной Европы, откроют новые направления исследований в истории европейских городов к концу средневековья.

Практическая значимость работы: Материалы диссертации могут быть использованы для ознакомления молодых исследователей с изучением истории городов восточной Европы, для исследования городской экономики в данном географическом ареале, общих и специфических черт городской экономики в восточной Европе, вовлечения исследователей в изучение сравнительных проблем средневековой истории.

Применение научных результатов. Результаты научных исследований были внедрены путем представления докладов на 5 национальных, 5 международных конференциях, а также в научных публикациях.

ANNOTATION

Dudnicenco Nicolae. *The agriculture role in the economy of cities from Eastern Europe (Rzeczpospolita and Moldova Principality) in the XVI-XVII centuries*, thesis for the degree of Doctor in History, Chisinau, 2018.

Thesis structure consists of an introduction, four chapters, conclusions and recommendations, annotations in Romanian, Russian, English, bibliography from 253 sources, 141 pages of the main part, with one annex.

Keywords: Rzeczpospolita, Moldova Principality, city, agriculture, economics, cereals, animal husbandry, viticulture, vegetable growing, fruit growing, beekeeping, crafts, taxes, commerce, fairs.

Field of study: Universal History (medieval period).

The purpose of the work: is to study the agricultural occupations of the townspeople from Rzeczpospolita and Moldova Principality and to establish the place of this branch in the economy of the cities from nominated countries in the XVI c. until the last quarter of the XVII c., namely until the beginning of the economic decline in these countries.

Thesis objectives: investigation of the historiography and documentary sources on the agriculture role in the urban economy of Rzeczpospolita and Moldova Principality; study of the factors that determined maintaining of agriculture practicing in medieval cities from Eastern Europe in the XVI-XVII c.; analysis of the main branches of urban agriculture in the XVI-XVII c. in the cities from Rzeczpospolita and Moldova Principality; research the disputes related to the use of agricultural lands in the cities from the geographic area of that two countries; investigation of the crafts related to agricultural products (crops and livestock) processing; study of the internal and external commerce with agricultural goods produced in the cities from Rzeczpospolita and Moldova Principality in the XVI-XVII c.; estimating the agriculture role in the economic system of towns from the studied area.

Scientific novelty and originality of the obtained results. The doctoral thesis represents a study in which have been analyzed in complex and systemic mode the role of agriculture in the economy of cities from Rzeczpospolita and Moldova Principality. In the center of attention have been the investigation and exploitation of agriculture practices phenomenon in the cities from proposed space for research. The novelty of the work lies in the comparative analysis of the urban agriculture evolution in a extensive geographic area, but also in the complexity of the subject, in which are combines the history of agriculture, economy and cities evolution from Eastern Europe.

Important scientific problem solved. In the present research, have been established the differences between the formation of the cities in Rzeczpospolita and Moldova Principality, have been highlighted the most important branches of agriculture which determined in the greatest extent the evolution of the cities, have been analyzed the rights of the townspeople on the arable lands, the marketing of agricultural products and domestic animals in the domestic and foreign markets, have been researched the agricultural crafts related to agriculture and so on.

The theoretical significance of the work consists in the scientific argumentation of the results and the conclusions of the research. The materials introduced in the scientific circuit will help to intensification of agriculture history study in the cities of Eastern Europe, will open new directions for research of European cities history towards the end of the Middle Ages.

Applicative value of the work. The thesis's materials can be used for initiate young researchers in studying the cities history from Eastern Europe, in the research of urban economy from this geographic area, for researching common and specific features of the urban economy in Eastern Europe, attracting researchers in the studing of comparative problems from Medieval history.

Implementation of scientific results. The scientific results of the investigation were implemented by presenting communications at 5 national and 5 international scientific conferences, as well through scientific publications.

DUDNICENCO NICOLAE

**ROLUL AGRICULTURII ÎN ECONOMIA ORAȘELOR DIN
ESTUL EUROPEI (RZECZPOSPOLITA ȘI ȚARA MOLDOVEI)
ÎN SECOLELE XVI-XVII**

611.03 ISTORIA UNIVERSALĂ (PE PERIOADE)

Autoreferatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar: 28.05.2018

Formatul hârtiei: 60x84 1/16

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Tiraj: 50 ex.

Coli de tipar: 1,8

Comanda nr. 50/81

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
Str. Al. Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009